

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1969 - 1970)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1970

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Κωνσταντίνου Α. Μανάφη, *Μοναστηριακά τυπικά - διαθήκαι. Μελέτη φιλολογική. Διατριβή ἐπὶ διδακτορία ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1970, 8ον, σσ. 200 (+ 1) [α' Ἀθηνῶν, Σειρὰ διατριβῶν καὶ μελετημάτων, ἀρ. 7].*

Ἡ διάρθρωσις τῆς μελέτης ἔχει ὡς ἑξῆς: *Πρόλογος*, σσ. 7 - 8, *Βραχυγραφίαι*, σσ. 9 - 18, *Εἰσαγωγή*, σσ. 19 - 20, *Μέρος Πρῶτον. Μοναστηριακά Τυπικά*, σσ. 21 - 123, ἔνθα τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια α') *Τύπος - τυπῶ - τυπικόν - διατύπωσις - ὑποτύπωσις*, σσ. 21 - 27, β') *Λειτουργικά Τυπικά*, σσ. 28 - 32, γ') *Μοναστηριακά Τυπικά*, σσ. 33 - 59, δ') *Διὰ τί συνετάγησαν τὰ Τυπικά*, σσ. 60 - 66, ε') *Περιεχόμενον τῶν Τυπικῶν*, σσ. 67 - 82, ς') *Ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν Τυπικῶν*, σσ. 83 - 97, ζ') *Πότε συνετάσσοντο τὰ Τυπικά*, σσ. 98 - 103, η') *Τήρησις τῶν διατάξεων τῶν Τυπικῶν*, σσ. 104 - 112 καὶ θ') *Περὶ Βρεβίων*, σσ. 113 - 123. *Μέρος Δεύτερον. Κτητορικαὶ Διαθήκαι*, σσ. 125 - 173, ἔνθα τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια, α') *Αἰτίαι δι' ἃς ἐγράφησαν αἱ Διαθήκαι*, σσ. 125 - 136, β') *Συντάκται Διαθηκῶν*, σ. 137, γ') *Χρόνος συντάξεως Διαθηκῶν*, σσ. 138 - 140. δ') *Ὄνομασίαι Διαθηκῶν*, σσ. 141 - 142, ε') *Μορφή Διαθηκῶν*, σσ. 143 - 144, ς') *Περιεχόμενον*, σσ. 145 - 171 καὶ ζ') *Κατάταξις Διαθηκῶν*, σσ. 172 - 173. *Ἀκολουθοῦν τὰ Γενικά συμπεράσματα*, σσ. 174 - 175, *Πίνακες Τυπικῶν - Διαθηκῶν*, σσ. 176 - 192, καὶ *Πίνακες κυρίων ὀνομάτων, ὀνομάτων καὶ πραγμάτων*, σσ. 193 - 200.

Ὁ σ. χαρακτηρίζει τὴν μελέτην τοῦ *Φιλολογικῆν* καὶ δικαιολογεῖ τὴν συγγραφὴν αὐτῆς, διότι δὲν ὑπῆρχε γενικὴ μελέτη, δίδουσα εἰκόνα τῶν *Τυπικῶν* καὶ *Διαθηκῶν*, τῶν ρυθμιστικῶν αὐτῶν κειμένων τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων τῶν μοναχῶν εἰς τὰς συγκεκροτημένας μονάς.

Παρὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ διδῶμεν καὶ δύο ἄλλα ἐπὶ μέρους σημεῖα, τὸ *Νομικόν*, ἂν οὕτω δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ ἓν, διότι διαλαμβάνει περὶ διατάξεων καὶ θελήσεων τῶν ἰδρυτῶν ἢ προϊσταμένων τῶν μονῶν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως τῆς μονῆς, τὸ *Ἱστορικόν*, διότι αὕτη διαφωτίζει ἓνα τομέα τῆς μοναστηριολογίας καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου τοῦ Βυζαντίου καὶ τὸ *Γλωσσικόν*, διότι τὰ κείμενα τῶν *Τυπικῶν* καὶ *Διαθηκῶν* παρουσιάζουν ἰδιαιτέραν πτυχὴν τῆς γλώσσης ἡμῶν μετὰ χαρακτηριστικῆς ὀρολογίας, διαμορ-

φωθείσης κατὰ τὴν συγκρότησιν καὶ διατήρησιν τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν οὐδὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν καθαρῶς νομικὴν θέσιν τῶν τυπικῶν ἔναντι τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ κύρους τῶν διατάξεων αὐτῶν, ἔτυχον εὐρείας μελέτης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ σ. παρεχομένης σχετικῆς βιβλιογραφίας (σ. 20).

Τὰ φιλολογικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τὰ τυπικά καὶ αἱ διαθηκαὶ ἐξετάζει ὁ σ. ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, ἀλλ' ἀπομένει πρὸς ἐξέτασιν σπουδαιότατον θέμα, τὸ τῆς γλώσσης τῶν κειμένων τούτων. Ἡ μοναχικὴ γλῶσσα δὲν ἔτυχεν εἰδικῆς μελέτης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γραπτῆς παραδόσεως, δηλ. τῶν *Τυπικῶν* καὶ τῶν *Διαθηκῶν*, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς προφορικῆς, τῆς ζώσης δηλ. σήμερον εἰς τὰ μοναστήρια γλώσσης¹. Ἀκριβῶς δὲ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἢ ἐκ μέρους τοῦ σ. παράθεσις ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ πίνακος τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων 32 τυπικῶν καὶ 8 διαθηκῶν κατὰ χρονικὴν σειρὰν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ὡς ἀπαντᾷ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ἐκδόσεων τούτων (σσ. 178 - 192) εἶναι σπουδαιότατη συμβολή, διότι ἐκ τῆς μελέτης τούτων πρέπει νὰ ἐκκινήσῃ ὁ θέλων νὰ ἀσχοληθῇ μετὰ τὴν μοναχικὴν γλῶσσαν. Διὰ τὴν γενικὴν περὶ Τυπικῶν καὶ Διαθηκῶν, ὡς καὶ περὶ τῶν μονῶν καὶ κτητόρων αὐτῶν Βιβλιογραφίαν ὁ σ. παραπέμπει εἰς τὰ γενικά ἔργα τῶν H. Beek, G. Moravcsik καὶ R. Janin.

Ὁ σ. ἐν ἀρχῇ παρέχει πίνακα *Βραχυγραφῶν* μετὰ παραλλήλου πλήρους ἀναγραφῆς τῶν σχετικῶν μετὰ τὸ θέμα του μελετῶν ἢ ἐκδόσεων *Τυπικῶν*, *Διαθηκῶν*, *Διατάξεων*, *Χρυσοβούλλων*, *Ὑποτυπώσεων* κλπ. Ἡ γενικὴ βιβλιογραφία δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπαρκῆς καὶ χρησιμωτάτη διὰ τὸ θέμα του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐξέτασιν ἄλλων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουν ἐκ τῆς μελέτης τοῦ εἴδους τούτου τῆς Βυζαντινῆς γραμματείας.

Βεβαίως τὰ σωζόμενα Τυπικά καὶ Διαθηκαὶ δὲν ἔτυχον μιᾶς κριτικῆς ἐκδόσεως, οὐδὲ πολυπλεύρου ἐξετάσεως², ἢ ὁποῖα πολλὰ ση-

1. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου σημειώνομεν τὴν ἡμετέραν ἀνακοίνωσιν ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ὁ μοναχικὸς βίος καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν» εἰς τὸ Β' ἐν Ἀθήναις (1970) Διεθνὲς Συνέδριον Σπουδῶν Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη ἀποτελεῖ τμήμα γενικωτέρας περὶ τῆς γλώσσης τῶν Τυπικῶν μελέτης ἡμῶν.

2. Ἡ μελέτη τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν, ὡς ἀναφέρει ὁ σ. (σ. 19), ἤρchiσεν ἤδη περὶ τὸ 1645 διὰ τοῦ σοφοῦ λογιῶν Λέοντος Ἀλλατιῶν.

μεία θά διεφώτιζεν ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν. Διότι τὰ Τυπικά καὶ λογοτεχνικά κείμενα εἶναι καὶ πλῆθος γλωσσικῶν στοιχείων παρέχουν, ἤτοι τοπωνύμια, ὀνόματα, λέξεις ἀρχαίας καὶ νεολογισμούς, σημασίας ποικίλας τῶν λέξεων τούτων, λέξεις διαλεκτικὰς ἀλλὰ καὶ δηλωτικὰς ποικίλων μοναχικῶν ἀξιωμάτων καὶ διακονημάτων, οικονομικοὺς γλωσσικοὺς ὄρους, συντάξεις καὶ ἐκφράσεις ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν διατάξεων ἢ τῶν θελήσεων τοῦ διαθέτου (ιδρυτοῦ ἢ ἡγουμένου τῆς μονῆς), αἱ ὅποια δεόν νὰ διέπουν τὴν μοναχικὴν πολιτείαν, ποικίλην χρῆσιν τῶν προθέσεων καὶ τῶν ρηματικῶν ἐπιθέτων εἰς τέλος πρὸς δήλωσιν τοῦ πρέποντος, ποικίλιαν συνωνύμων ρημάτων διὰ τὴν ἐκφρασιν τῆς ἐννοίας τοῦ θέλω καὶ διατάσσω, ὀρίζω, κλπ.

* Ἄλλωστε τὰ μοναστήρια ἐγένοντο καὶ κέντρα ὅπου ἀνεπτύχθη ἡ ἀγιογραφία, ἡ χειροτεχνία, ἡ ἀντιγραφὴ χειρογράφων, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις καὶ γενικώτερον ἡ παιδεία καὶ τὰ γράμματα, ἐπομένως ἐδημιουργήθη καὶ εἰδικὴ γλωσσικὴ ὀρολογία καὶ εἰδική, δύναται τις νὰ εἴπῃ, μορφή γλώσσης, ἀφοῦ πολλοὶ τῶν μοναχῶν καὶ κλασσικὴν μόρφωσιν εἶχον καὶ χριστιανικῆς παιδείας ἐγκρατέστατοι ἀπεδείχθησαν.

Δεῖγμα τῆς προσφορᾶς εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην ἐκ τῆς μελέτης τῶν τυπικῶν παρέχει τὸ σχετικὸν τμήμα τῆς ἐργασίας τοῦ Ἰω. Τσικνοπούλου ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἡ γλωσσικὴ μορφή τῶν δύο Τυπικῶν — ἡ λογοτεχνικὴ μορφή τῶν δύο Τυπικῶν*» εἰς τὸ ἔργον του «*Κυπριακὰ Τυπικά*», Λευκωσία 1969, σσ. 19* - 41*¹.

Ἄλλὰ τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης τῶν τυπικῶν ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως ὁ ἀναγνώστης τῆς διατριβῆς τοῦ Κ. Μανάφη, διότι οὗτος εἰς τὸ πρῶτον ἤδη κεφάλαιον αὐτῆς (σσ. 21 - 27) ἐξετάζει τὴν σημασίαν τῶν λέξεων *τύπος - τυπῶ, τυπικόν, διατύπωσης, ὑποτύπωσης* καὶ εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ παραθέσῃ, ἀντλῶν ἐκ τῶν Τυπικῶν, πλῆθος λέξεων, ἔχουσῶν τὴν σημασίαν τῶν ὄρων τούτων. Τὸ αὐτὸ πράττει καὶ εἰς τὸ κεφ. *Θ' Περὶ Βρεβίων* (σσ. 113 - 123). Ἰδωμεν ὁμῶς τὰ πράγματα λεπτομερέστερον.

1. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν τυπικῶν τούτων πρβλ. ἐν: Κωνσταντίνου Α. Μανάφη, Παρατηρήσεις εἰς τὰ Κυπριακὰ Τυπικά, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κ', 1969 - 1970, σσ. 155 - 168.

Μεγάλη είναι ἡ οἰκογένεια τῶν λέξεων ἀπλῶν καὶ συνθέτων αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῆς λ. τύπος. Ὁ σ. μελετῶν τὰ Τυπικά καὶ τὰ συναφῆ κείμενα εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ σημειώσῃ ἐξ αὐτῶν τὰς σημασίας τῆς λέξεως, πλὴν ἐκείνων τὰς ὁποίας εἶχεν αὐτὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ (ἦτοι τύπος = κτύπος, κτύπημα καὶ εἶτα τὸ ἀποτέλεσμα τὸ παραγόμενον ἐκ τοῦ κτυπήματος δηλ. σημεῖον, ἴχνος, μορφή, εἰδῶλον, εἰκὼν, σχῆμα, ἀγάλμα, ὑπόδειγμα, ἀποτύπωμα, πρότυπον). Ὁ σ. ἐπιπλέον παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον καὶ δὴ εἰς τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων ὑπ' αὐτοῦ χωρίων, ἡ λ. διετήρησε τὰς σημασίας τοῦ προτύπου ἢ μορφῆς, τοῦ ἴχνους, σημεῖου, ὁμοιώματος, εἰδῶλου, περιεχομένου. Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ὁμῶς περίοδον, ὡς παρατηρεῖ, προσέλαβε καὶ τὰς σημασίας: διάγγελμα, διάταγμα βασιλικόν ἢ ἐκκλησιαστικόν, διάταξις, ἔθος, ἐγκύκλιος, θέσπισμα, κανὼν, παράταξις, πρότυπον, ὄρος, κανὼν διαβιώσεως. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔννοιαν ἐχρησιμοποίησαν τὴν λ. τύπος πάντες σχεδὸν οἱ συντάξαντες κανόνας, συμφῶνως πρὸς τοὺς ὁποίους ὤφειλον νὰ διαβιοῦν εἰς τὰς μονὰς οἱ μοναχοί: «τὸν κανόνα καὶ τὸν τύπον ὑπογράφω τῆς μονῆς» καὶ «ἔχετε με τύπον». Καὶ τὰς μὲν σημασίας τῆς λ. μέχρι καὶ τοῦ τέλους τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ἐξαντλητικῶς ὁ σ. διὰ τῶν ἀνωτέρω ἠρεῦνησε. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἐξ ἄλλου ἀναφέρεται τὸ θέμα τῆς διατριβῆς αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ ὁμῶς δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρω σημασίας ἡ λ. τύπος ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἃς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν σημασιολογικὴν αὐτῆς ἐξέλιξιν καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας. Τοῦτο θὰ πράξωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις καὶ διὰ τὰς σημασίας τῶν λέξεων: τυπῶ, τυπικόν, βρέβιον. Εἰς τὴν νεωτέραν καὶ δὴ τὰς διαλέκτους διετήρησε καὶ τινὰς ἐκ τῶν ἀναφερθεισῶν σημασιῶν, ἀλλὰ καὶ νέας προσέλαβε, δὲν θὰ ἐστερεῖτο δέ, νομίζω, ἐνδιαφέροντος ἐάν τινὰς τούτων τῶν διαλεκτικῶν (οὐχὶ τῶν λογίων) ἐσημειώναμεν ἐνταῦθα. Οὕτω, εἰς τὴν Κάλυμνον ἡ λ. δηλοῖ τὸ πρόσφορον (τὸν ἄρτον τὸν ἔχοντα τύπον σφραγίδος καὶ προσφερόμενον εἰς τὴν ἐκκλησίαν). Γνωστὴ εἶναι παροιμία¹ τοῦ 17ου αἰ.: τόπος καὶ τάξις, τόπος καὶ τύπος καὶ κάθε τόπος καὶ τύπος ἀνάλογος πρὸς τὴν: κάθε τόπος καὶ ζακόνι, κάθε μαχαλᾶς καὶ τάξις. Κοινὰ σήμερον εἶναι αἱ ἐκφρά-

1. Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, τ. 2, 1920, σ. 112. [Συλλογὴ Βάρνερ].

σεις : είναι τύπος και ύπογραμμός· περί ανεπιλήπτου ανθρώπου· ή λ. ύπογραμμός, συνήθης εις τὸ Βυζάντιον, ἐδήλου τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, τὰ ὅποια εις τὸ πινακίδιον ἔγραφεν ἢ ἐχάρασσεν ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ μαθητὴς ὄφειλε νὰ ἀντιγράψῃ ἐπιμελῶς τὸν ὑπογραμμόν¹. Ὁ Ἡσύχιος γράφει τὴν γλῶσσαν : ὑπογραμμός· τύπος· μίμημα. Λέγομεν ἐπίσης σήμερον : προσέχει — δὲν τηρεῖ τοὺς τύπους, νὰ τηρηθῶν οἱ τύποι, εἶναι γιὰ τὸν τύπο κ.ἄ.

Ἐκ τοῦ τύπου παρήχθη τὸ ρ. τυπόω -ῶ, τὸ ὅποιον εις μὲν τὴν ἀρχαίαν, ὡς σημειώνει ὁ σ., σημαίνει σχηματίζω διὰ πίεσεως, σφραγίζω, τυπῶν νόμισμα, μορφοποιῶ, εις δὲ τὴν βυζαντινὴν, ἀποφασίζω, δηλῶ, διατάσσω, ἐντέλλομαι, ὀνομάζω, ἀπονέμω τίτλον, διορίζω, καθορίζω, συμφωνῶ, διομολογῶ, συνάπτω, διατυπῶν, συντάσσω. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ δὲ τοῦ ὀρίζω, διατάσσω ἀπαντᾷ εις τὰ Τυπικά τῶν μονῶν καὶ τὰς Κτητορικὰς Διαθήκας. Διὰ τὴν ἔκφρασιν ὁμοῦς αὐτῆς τῆς ἐννοίας εις τὰ κείμενα ταῦτα χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ ρήματα βούλομαι, διαγορεύω, διακελεύομαι, διατάσσω, διατυπῶ, διορίζω, ἐντέλλομαι, ἐπισκῆπτω, ἐπιτάττω, παραγγέλλω, παρεγγυῶμαι, ὑποτυπῶ.

Ἐσημείωσα ἐκ τῶν ὄσων ὁ σ. παραθέτει καὶ τὰς σημασίας τοῦ τυπόω καὶ τὰ συνώνυμα διὰ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὀρίζω, διατάσσω, διὰ νὰ φανῆ καὶ ὁ πλοῦτος τῶν σημασιῶν τοῦ ρ., ἀλλὰ καὶ τῆς ποικιλίας τῆς χρήσεως τῶν συνωνύμων, κυρίως ὁμοῦς διὰ νὰ φανῆ καὶ ἡ ἀξία τῆς μελέτης τῶν τυπικῶν διὰ τὴν λεξικογραφίαν.

Καὶ τὸ ρῆμα τοῦτο σήμερον, κυρίως διαλεκτικῶς διετήρησε καὶ τινὰς σημασίας, ἀλλὰ καὶ νέας προσέλαβεν. Οὕτω κατὰ τόπους ἔχει τὰς σημασίας²: 1) Ὀρίζω, διατάσσω : Εἰς τὸν Πόντον ἔχομεν τὴν μετοχὴν τυπούμενα (ἐποίκειν τὰ τυπούμενα) μὲ τὴν σημασίαν τὰ τυπικῶς, τουτέστι τὰ κατὰ συνήθειαν γινόμενα, τὰ γενομισμένα ἐπὶ γάμου, κηδείας, μνημοσύνου. Ὁ τύπος οὗτος προϋποθέτει ρ. τυπόω = διατάσσω, ὀρίζω, δηλ. τὰ τυπούμενα θὰ ἐδήλουν τὸ πρῶτον τὰ ὀριζόμενα, τὰ διατασσόμενα (ὑπὸ τῆς πολιτείας ἢ τῆς ἐκκλησίας) καὶ ἔπειτα μετέστη εἰς τὴν γενικωτέραν σημασίαν τῶν κατ' ἔθος γινομένων³,

1. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, ἐν Ἀθήναις 1948, τ. Α, 1, σσ. 52, 53.

2. Κατὰ μαρτυρίας τοῦ Ἀρχείου τοῦ Κέντρου Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας.

3. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ ἐρευναι, Ἀρχεῖον Πόντου 16, 1951, σσ. 46 - 47.

2) Σφραγίζω δι' ειδικῆς σφραγίδος τὸ ψωμί (Καππαδοκία, Κρήτη¹, Ρόδος, Σύμη), 3) Ἀφίνω ἀποτύπωμα (Κύθνος), 4) Πλάθω τὴν ζύμην σχηματίζων ἄρτους (Καππαδοκία), 5) Θέτω εἰς τὸν νοῦν μου, ἐντυπώνομαι, συγκρατῶ εἰς τὴν μνήμην μου (Μακεδονία, Πόντος, Στερεὰ Ἑλλάς), 6) Ἐπὶ γυναικὸς μένω ἔγκυος (τυπώνομαι· Κρήτη, Μάνη), 7) ἐρωτεύομαι (τὴν τ' πῶθ'·κι = τὴν ἐρωτεύθη· Αἰτωλία), 8) ἐνδύω (Κεφαλληνία, φρ. ἦτανε γυμνὸς καὶ τυπώθηκε = ἐξήλθε τῆς πενίας), 9) Κλείω (Γορτυνία τυπωμένο στόμα, Πόντος ἐτέπωσε τὰ χεῖλα), 10) ἐμφανίζομαι (ἐπὶ καρποῦ, Κρήτη· τυπώνεται τὸ ἀμύγδαλο), κ.ἄ. Σημειῶνω πρὸς τοῦτοις τὴν ἀπρόσ. ἔκφρασιν δὲ μου τ' πῶντι = δὲν μου κάνει ἐντύπωσιν (Αἰτωλία).

Ἡ μετοχὴ τοῦ ρ. ὡς οὐσ. ἡ τυπωμένη σημαίνει τὴν προσφορὰν (ἄρτον διὰ τὴν ἐκκλησίαν) ἢ κάθε ἄρτον χρησιμοποιοῦμενον εἰς εὐχριστικὰς ἐκδηλώσεις (Κάρπαθος)². Φυσικὰ ἐκ τοῦ τύπος καὶ τυπῶ - τυπῶνω ἔχομεν, ὡς ὁ σ. σημειῶνει (σσ. 24 - 27), σειρὰν ὄλην παραγωγῶν, ὡς τὰ: τυπικός, ἐπίθ. ὁ κατὰ τινὰ τύπον δυνάμενος νὰ κατασκευασθῆ, ὁ ἐξειργασμένος κατὰ τινὰ τύπον, καὶ βυζαντ. ὁ σύμφωνος πρὸς τοὺς κανόνας, ὁ ἀκολουθῶν τὰς διατάξεις τὸν ἰσχύοντα τύπον: φρ. τυπικαὶ διαδόσεις, τυπικαὶ ἔξοδοι, τυπικὴ σύνταξις, τυπικὴ διάταξις καὶ σήμερον λέγομεν τυπικὴ ἐπίσκεψις, τυπικὴ πρόσκλησις κλπ.

Ὡς οὐδ. οὐσ. τὸ Τυπικόν εἰς τὴν βυζαντινὴν γραμματεῖαν ἐδήλου: διαταγὴν, κατὰ πληθ. δὲ τοὺς 102 καὶ 145 ψαλμοὺς, οἱ ὅποιοι ἐψάλλοντο κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας κατὰ τὰς Κυριακὰς ἀντὶ τῶν ἀντιφώνων, τάξιν, ἐγχειρίδιον ρυθμίζον τὰ τῆς τελέσεως τῶν διαφορῶν ἀκολουθιῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς (τοῦτο λέγεται πρὸς τοῦτοις τακτικόν, ὑποτέπωσις, κανονάριον, συναξάριον, διάταξις ἐκκλησιαστικὴ, ἐκκλησιαστικὸς τύπος, ἐκκλησιαστικόν τυπικόν, ἐκκλησιαστικὴ διατέπωσις, τυπικόν τῆς ἐκκλησίας, τυπικόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, τυπικόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, τύπος) καὶ τέλος βιβλίον περιέχον κανόνας συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους ὄφειλον νὰ διαβιοῦν ἐν ταῖς μοναῖς οἱ μοναχοὶ καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν ἡμέρας καὶ νυκτός, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πρὸς τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ἀσκῆται ἡ διοίκησις τῆς μονῆς. Σήμερον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ση-

1. Φ. Κουκουλέ, Ἑτυμολογικά καὶ σημασιολογικά, Ἀθῆναι 59, 1955, σ. 195.

2. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου, ἐν Ἀθήναις 1932, τ. 1, σ. 78, σημ. 2.

μαίνει τὴν συνήθειαν : *Δὲν εἶναι τυπικὸν τοῦ ὄρου* νὰ τρώμε κρέας.

Ἄλλαι σχετικαὶ ὀνομασίαι εἶναι *διαταγή, διάταξις, διατύπωσις, κανὼν, κατάστασις, παράδοσις, σύνταγμα, τυπικὴ διάταξις, τυπικὴ σύνταξις, τυπικὸς τύπος, τύπος, ὑποτύπωσις.*

Ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ ἔχομεν διαλεκτικῶς ἓν ἀξιόλογον σύνταγμα λέξεων καὶ σημασιῶν τῆς οἰκογενείας τῆς λ. *τύπος*. Οὕτω λέγεται *τύπωσι* ἢ, 1) ἡ μορφή: *μόνα τὴν τύπωσι ἔχει πὸς εἶναι κοπέλλι* (Κρήτη), 2) ἡ σφραγίς (Κρήτη), 3) τὸ πρόσφορον, τὸ φέρον τὸν τύπον τῆς σφραγίδος (Ἀστυπάλαια). *Τυπωτὸν* ἢ *τυπωμένον*, τὸ ἔχον τὰς ἄκρας ὑπερραμμένας ὕφασμα (Πόντος). *Τύπωμα* 1) τὸ χώρισμα τῆς ζύμης εἰς ὄγκους διὰ νὰ πλάθεται ὁ ἄρτος (Καπαδοκία), 2) τὸ πῶμα (Πυλία). *Τυπάρι* (*Τυπάριν* Κύπρος, *Τουπάρι* Ἴος, *Τουπάρι* Κρήτη, *Κυπάρι* Πάρος, *Τ'πάρω* Εὐβοία) τὸ ὅποιον ἔχει τὰς ἀκολουθούς σημασίας: 1) τὴν ξυλίνην σφραγίδα διὰ τοὺς ἄρτους τῆς ἐκκλησίας (Δωδεκάνησα, Κύπρος), 2) αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόσφορον ἕνεκα τῆς σφραγίδος (Λέρος), 3) τεμάχιον ζύμης δι' ἓνα ἄρτον (Καπαδοκία), 4) ἀναλελυμένον κηρόν εἰς ὄρισμένον σχῆμα, μίαν πλάκα κηροῦ εἰδικοῦ σχήματος (πολλαχού), 5) τεμάχιον λίπους εἰς τοὺς νεφροὺς τῶν ζώων (Εὐβοία), 6) εἶδος μήκυτος φυομένου ἐπὶ τῆς ἐλάτης, ὡς ἐκ τοῦ σχήματός του (Καλάβρυτα). *Τυπαρά* ἢ, καλεῖται ὁ τύπος τῆς σφραγίδος εἰς τὸ πρόσφορον ἀπὸ τὴν ὁποίαν δίδει τεμάχιον ὁ ἱερεὺς εἰς τοὺς νεονύμφους¹. *Τυπικαρεῖθ* τὸ, σημαίνει τὸ ἰδιαίτερον διαμέρισμα τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ *τυπικαρίου*, ἔνθα φυλάσσονται τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ τὸ κηροπλαστεῖον (Ἄθως). *Τυπικάρις* ὁ ἔχων ἔργον τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ *Τυπικοῦ* εἰς τὰς ἀκολουθίας τῶν τυπικῶν διατάξεων, τῶν καθοριζομένων ἐν σχέσει πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν καὶ τελετῶν. Εἰς τὴν Μεγίστην ἢ λ. σημαίνει ἐκεῖνον ὅστις ἐντυπώνεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὅσα ἀκούει. *Τουπι* (τυπίον) ὁ τάλαρος, τυροβόλι, πλεκτὸν καλάθιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔθετον τὸν παρασκευαζόμενον τυρὸν διὰ νὰ λάβῃ ὄρισμένον σχῆμα (Κάσος, Κρήτη). Ἄρκομαι εἰς τὰ ἀνωτέρω ὡς πρὸς τὴν ἐκ τοῦ *τύπος* οἰκογένειαν τῶν λέξεων καὶ τῶν σημασιῶν αὐτῶν εἶναι χαρακτηριστικὴ ἢ ἔκτασις τῶν παραγῶγων καὶ τῶν σημασιῶν τῶν, χωρὶς νὰ σημειώσωμεν τὸ πλῆθος τῶν λογίων σχηματισμῶν (ἀπλῶν καὶ συνθέτων).

Γλωσσικὸν ἐπίσης ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ κερ. *Περὶ Βρε-*

1. Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 86.

βίων (σσ. 113 - 123). *Βρέβιον* ἦτο ἔγγραφον τῆς μονῆς εἰς τὸ ὁποῖον κατεγράφετο πᾶσα ἡ περιουσία αὐτῆς καὶ τὸ ὁποῖον συνετάσσετο συνήθως ὑπὸ τοῦ κτήτορος ἢ ἀνάκαινιστοῦ τῆς μονῆς, ὑπεγράφετο παρ' αὐτοῦ «οἰκεία χεῖρι» καὶ συνοδεῦον τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς κατετίθετο πρὸς φύλαξιν (τὸ πρωτότυπον) ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ αὐτῆς ἢ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ὁ σ., ἀντλῶν ἐκ τῶν κειμένων, ἀναγράφει τοὺς κάτωθι τύπους τῆς λ.: *βραβεῖον, βραβίον, βρέβαιον, βρεβούιον, βρέβειον, βρεντίον* καὶ *βρέβιος βίβλος*. Ἐκ τῶν παπύρων εἶναι γνωστὸς καὶ ὁ τύπος *βρεούιον*. Ἡ λ. ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ λατ. *liber* (liber) = ἐπίτομος κατάλογος. Εἰς νομικὰ βυζαντινὰ κείμενα σημαίνει ἀκόμη φορολογικὸν κατάλογον, κατάλογον δημοφθέντων ἀγαθῶν ἢ κατάλογον ὀφειλόντων εἰς τὸ δημόσιον ἢ εἰς ιδιώτας. Ὁ σ. ὀρθῶς δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰω. Βογιατζίδου προταθεῖσαν ἐτυμολογίαν τοῦ *βρεβίου* ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λ. *βραβεῖον*, οὐδὲ πρὸς τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸ *βρέβιον* σημασίαν τοῦ κτητορικοῦ κώδικος τῆς μονῆς. Ὁ σ. ἀναγράφει καὶ τὸ ρ. *βρεβῶν* (ἐκ τοῦ *βρέβιον*) καταχωρίζω ἐν τῷ βρεβίῳ, ὅπερ συναντᾶται εἰς τὸ βρέβιον τῆς μονῆς τοῦ Πανοικτίρμονος (Διάταξις Μ. Ἀτταλειάτου) : «*Ἐἰσὶ δὲ τὰ βρεβωθέντα τῷ τε δουλικῷ σου μοναστηρίῳ καὶ τῷ πτωχοτροφείῳ ταυτί...*».

Ὁ σ. παρατηρεῖ ὅτι τὸ ρ. τοῦτο εἶναι ἀθησαύριστον μέχρι σήμερον ἐν τοῖς λεξικοῖς. Εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν ἀναγράφει τοῦτο οὔτε τὸ λεξικὸν τῶν Liddell - Scott - Κωνσταντινίδου, οὔτε ἡ τελευταία ἀγγλικὴ ἔκδοσις τοῦ Λεξικοῦ τούτου, οὔτε τὸ Supplement (ἔκδ. 1968) οὔτε καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Lampe, A Patristic Greek Lexicon. Ἀναγράφει ὁμοῦς τὸ ρῆμα τὸ Λεξικὸν Δημητράκου, ὅπερ σημειώνει : «*βρεβωθέντα* (τὰ μsn. οὐδ. πληθ. τῆς μτχ. παθ. ἀορ. τοῦ ἀχρήστου ρ. *βρεβῶ* (ἐκ τοῦ *βρέβιον*) τὰ δωρηθέντα εἰς μονὴν τινα καὶ ἀναγραφόμενα ἐν τοῖς καταλόγοις κινητὰ ἢ ἀκίνητα». Κατὰ τὸν σ., τὰ βρέβια καθιερώθησαν τὸ πρῶτον κατόπιν συνοδικῆς ἀποφάσεως τοῦ 861 : «*οἰκοδομεῖσθαι μὲν τὸ μοναστήριον... σὺν αὐτῷ ἐκείνῳ βρεβίῳ ἐγκαταγράφεσθαι καὶ τοῖς ἐπισκοπικοῖς ἀρχείοις ἐναποτίθεσθαι*». Κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν τὰ βιβλία ταῦτα «*βρέβια ἢ συνθήθεια οἷδε καλεῖν*». Ὁ σ. ἐν συνεχείᾳ παραθέτει τὰς σημασίας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἡ λ. παρὰ βυζαντινοῖς, ἦτοι ἐδήλου : 1) κατάλογον ὀνομάτων, ἀξιωματῶν ἢ ἐπιτηδευμάτων, 2) κατάστιχον ἀναγραφῆς ὀψωνίων, 3) τὴν κατ' ἐπίτομην σύντομον γραφήν : *βρεβίῳ γὰρ κατὰ λατίνους τὸ τέμνω λέγεται καὶ βρεβίτα ἢ συντομία*, 4) τὴν σύντομον καὶ συνοπτικὴν ἀπογρα-

φήν, 5) τὰ χαρτῶα καὶ ἐγκύκλια δικαιώματα, 6) κώδικα εἰς ὃν ἀνεγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν κτητόρων, ἀνακαινιστῶν, εὐεργετῶν καὶ δωρητῶν τῆς μονῆς, 7) τὴν τοῦ ναοῦ πρόθεσιν, ἔνθα κατεγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν κτητόρων καὶ εὐεργετῶν τῆς μονῆς, ἵνα μνημονεύωνται πρὸ τῆς θείας λειτουργίας κατὰ τὴν προσκομιδὴν : «ὡς ἂν διηγεκῶς μνημονεύωνται, ἀπόταν τὸ θεῖον ἐξευμενίζηται». Εἰς τὰ *Τυπικά* ἢ λ. *βρέβιον* οὐδέποτε ἔχει τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν. Ἀντὶ ταύτης χρησιμοποιεῖται ἡ λ. *δίπτυχον* : «ἵνα ἐγγράφωνται ἐν τοῖς διπτύχοις καὶ μνημονεύωνται δι' ὄλου τοῦ αἰῶνος».

Παρὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω ὡς ἐκ περισσοῦ σημειῶνω ὅτι ὁ Δουκάγγιος ἀναφέρει καὶ τὴν λ. *βρεβιάτορες* (ἐκ τῆς 105 Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ) οἱ συντάκται τῶν βρεβίων : «τὴν γὰρ ἀπογραφὴν διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ σοῦ δίδοσθαι βουλόμεθα ἵνα μὴδ' αὐτοῖς ἐξῆ παραβαίνειν, μὴδὲ τοῖς καλουμένοις βρεβιάτορσι νοθεύειν τι τῶν παρ' ἡμῖν τεταγμένων». Ἐκ τῶν παύρων σημειῶνω τὴν λ. *βρέβιος* βραχύς : «τίνα δὲ ἔστιν τὰ ὀφείλοντα βρέβεια, δηλοῖ ἡμῖν». Γνωστὴ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ λ. *βρεβιάριον* (μεταγ. καὶ μεσν.) = ἐπιτομή, σύνοψις, σύντομος κατάλογος, ἔχομεν δὲ καὶ τὰς ἐκφράσεις *κρατικὸν βρεβιάριον* = οἱ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου συνταχθέντες στατιστικοὶ πίνακες περὶ τῆς στρατιωτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῆς αὐτοκρατορίας, *βρεβιάριον τοῦ Ἀλαρίχου* = ἐκλογή ρωμαϊκῶν νόμων δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου καὶ *βρεβιάριον ἐκκλησιαστικόν* = σύνοψις περιέχουσα τὰς δι' ἐκάστην ἡμέραν προσευχάς, ψαλμοὺς καὶ ἀποσπάσματα συγγραφῶν τῶν πατέρων ὡς καὶ συναξάρια τῶν μαρτύρων.

Ἡ ἀξία τῶν βρεβίων ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως, ὡς σημειῶνει ὁ σ., εἶναι μεγίστη, διότι ταῦτα παρέχουν ποικίλον γλωσσικὸν ὕλικόν. Τοπωνύμια, κατάλογοι εἰκόνων, δημῶδη ὀνόματα σκευῶν καὶ ἐπιπλῶν, κατάλογοι βιβλίων, ὀνόματα ἱερῶν κειμηλίων καὶ ἱερῶν σκευῶν, λέξεις σχετικαὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴν ζοήν, ὀνόματα διακονημάτων, ὀνόματα βλαττίων, γενικῶς ρουχικῶν καὶ χαλκωματικῶν καὶ ποικίλα ἄλλα ἀποτελοῦν γλωσσικὸν θησαυρὸν ἀνεκτίμητον.

Τέλος ὁ σ. σημειῶνει τὰ ὀνόματα πέντε μονῶν τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὰ βρέβια.

Διὰ τὴν γλωσσικὴν σημασίαν τῶν *Τυπικῶν* καὶ *Διαθηκῶν* σημειῶνω ἀκόμη ὅσα ὁ σ. ἀναφέρει καὶ εἰς ἄλλα κεφάλαια τῆς διατριβῆς του. Οὕτω (σ. 51) αἱ *Κτητορικαὶ Διαθῆκαι* ἦσαν γνωσταὶ καὶ δι' ἑνὸς τῶν ἐξῆς τίτλων : *Κτητορικὸν τυπικόν, τυπικὴ διάταξις, διαταγή,*

διατύπωσης, ὑποτύπωσης, νομοθεσία, κανονικός τύπος, διαθηκῶν γράμμα. Ὅμοιος εἰς τὴν σ. 102 χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ χρῆσις τῶν ρημάτων ἀπαγορεύω, βούλομαι, διατάττομαι, διατυπῶ, ἐπισκῆπτω, ἐπισφραγίζομαι, ἐπιτάττω, παρεγγυῶμαι, τυπῶ, ἀξιῶ, διοικῶ, διεξάγω κ.ἄ. προκειμένου περὶ τῶν διατάξεων τοῦ τυπικοῦ ἢ τῆς συμπληρώσεως τούτων. Κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τῶν συντακτικῶν τῶν τυπικῶν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἔπρεπε (σ. 105) νὰ τηρῆται : ἀκαινοτόμητον, ἀκατάλυτον, ἀκλόνητον, ἀκολόβωτον, ἀκριβῶς, ἀμετακίνητον, ἀμεταποίητον, ἀμετάπτωτον, ἀναλλοίωτον, ἀπαράβατον, ἀπαράθραυστον, ἀπαράλειπτον, ἀπαράλλακτον, ἀπαραποίητον, ἀπαράτρεπτον, ἀπαραχάρακτον, ἀπαραχειρητον, ἀπαρεγγεῖρητον, ἀπερικλόνητον, ἄτρεπτον. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ἡ πλουσιωτάτη αὕτη ἀπαγορευτικὴ ἀνθοδέσμη τῶν λέξεων.

Τέλος ἕς ἐπιτραπῆ νὰ σταχυολογήσωμεν ἐκ τῶν ἐν τῇ διατριβῇ καταγεγραφομένων χωρίων λέξεις τινάς, ὡς : ἀπόκαρσις, ἀποταγή, (= τὰ ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε πρὸς κουρὰν προσερχομένου προσφερόμενα εἰς τὴν μονήν), ἀργολογία, αὐτοδέσποτος, ἐργοχειάριοι, ἐξκουσσεία, (συγχώρησις), καστρησίος, κατάστιχον, κατηχουμενεῖον, ταξιάρχαι, τυπικὴ ἀρτυλία (διαθήκη), ὑποταγή, χαριστικάριος, χαρτίον, ταβουλαρικὸν χαρτίον, κλπ. εὐαγῆς οἶκος, σεμνεῖον, φροντιστήριον (μονή), φοιτητῆς (μοναχός) κλπ. Τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τῆς διατριβῆς ἐξετάζουν θέματα ἀφορῶντα εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν τυπικῶν καὶ διαθηκῶν, περὶ τῶν ὁποίων διὰ βραχέων — διὰ βρεβλίου (ἀφοῦ ἄλλως τε βρέβιον λέγεται ἢ κατ' ἐπιτομὴν σύντομος γραφή) θὰ διαλάβωμεν. Οὕτω, εἰς τὸ κεφ. *Λειτουργικὰ τυπικὰ* ὁ σ. διακρίνει τὰ *Τυπικὰ* εἰς *Λειτουργικὰ* καὶ *Μοναστηριακά*. Ὑπὸ τὸν ὄρον *Λειτουργικὸν τυπικὸν* εἶναι δυνατόν νὰ νοοῦνται δύο κατηγορίαι *Τυπικῶν*, τὰ *κοσμικὰ* (διὰ τὰ ὁποῖα εἶχομεν λαϊκοὺς ἱερεῖς) καὶ τὰ *μοναστηριακά* (διὰ τὰ ὁποῖα ἦσαν οἱ ἱερομόναχοι.) Ὁ σ. γνωστὰ μοναστηριακὰ λειτουργικὰ τυπικὰ ἀναφέρει τὸ *Παλαιστινιακόν*, τὸ *Στουδιτικόν*, τὸ *Ἐδεργετινόν* καὶ τὸ *Ἀγιορειτικόν*. Εἰς τὸ κεφ. *Μοναστηριακὰ τυπικὰ* ὁ σ. παρατηρεῖ ὅτι ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον νοοῦνται τόσον τὰ *λειτουργικὰ*, ὅσον καὶ τὰ περιέχοντα κανόνας διαβιώσεως τῶν μοναχῶν καὶ διοικήσεως ἐν γένει τῆς μονῆς. Ἐν συνεχείᾳ ἀσχολεῖται μὲ τὴν κατάταξιν αὐτῶν εἰς κατηγορίας ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς τῶν, ἐκθέτει τὰς γνώμας τῶν διαφόρων μελετητῶν περὶ τῆς σημασίας τῆς λ. *Τυπικόν* (Ἀλλατίου, Pitra, Marin, Nissen, Krumbacher, Μουσαίου, Σωτηρίου, Πετρακάκου, Βέη, Τσικνοπούλλου), συζητεῖ τὰς ὑπὸ τούτων προτεινομένας διακρίσεις τῶν τυπικῶν καὶ προτείνει ὅπως ταῦτα

καλοῦνται *Μοναστηριακά Τυπικά* (πάντα τὰ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἰσχύοντα ἐν ταῖς μοναῖς καὶ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν λειτουργίαν αὐτῶν). Ταῦτα δέον νὰ διακρίνωνται εἰς *Λειτουργικά Μοναστηριακά Τυπικά* (τὰ περιέχοντα διατάξεις καθ' ἃς ὄφειλον νὰ τελῶνται αἱ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἱεουργίαι) καὶ *Μοναστηριακά Τυπικά κανονιστικῶν διατάξεων* (τὰ περιέχοντα κανόνας ρυθμίζοντας τὰ τῆς διοικήσεως τῆς μονῆς).

Τὰ μοναστηριακά Τυπικά, τὰ συνταχθέντα ὑπὸ τῶν ἰδρυτῶν τῶν μονῶν ἢ ἀνακαινιστῶν, καλοῦνται *Κτητορικά Τυπικά*, ὡς πρῶτον δὲ τοιοῦτον θεωρεῖται τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ κοινοβιακῆς μονῆς Παχωμίου.

Εἰς τὸ κεφ. *Διατί συνετάγησαν τὰ Τυπικά*, ὁ σ. ἐξηγεῖ τὰ αἷτια, ὧν κυριώτερον ἦτο ἡ ἐξασφάλισις τῆς ὁμαλῆς διαβιώσεως τῶν μοναχῶν, τὰς ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς συντάξεως τῶν τυπικῶν, τὰ τοῦ χρόνου συγγραφῆς καὶ τὰ τῆς ἰσχύος αὐτῶν. Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζεται τὸ *Περιεχόμενον τῶν Τυπικῶν* τὸ ὁποῖον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ιδιότητος (κοσμικοῦ ἢ μοναχοῦ) τοῦ συντάκτου, τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως, τοῦ χώρου ἔνθα ἡ μονή, ἐκ τοῦ προορισμοῦ τῆς μονῆς κλπ. Εἰς τὸ κεφ. τοῦτο ὁ σ. δίδει *γενικὸν συνοπτικὸν πίνακα περιεχομένων τῶν Τυπικῶν* τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ κοινὴν ζωὴν τῶν μοναχῶν, εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς μονῆς, εἰς τὰ περὶ τῶν εὐαγῶν τῆς μονῆς ἰδρυμάτων καὶ εἰς παραινήσεις διὰ τὸν βίον.

Διὰ τὰς *Ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν Τυπικῶν* ὁ σ. παρατηρεῖ ὅτι αἱ κυριώτεραι τούτων ἦσαν αἱ ἀσκητικαὶ διατάξεις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τὰ ἔργα τῶν πατέρων καὶ ἡ πείρα τῶν ἀσκητῶν. Κοινὴ διάταξις ἦτο τὸ *ἄβατον τῶν μονῶν διὰ γυναῖκας* (ἐκτὸς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς τῆς Θεοτόκου, ἐὰν ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς ἐτιμᾶτο ἡ μονή).

Εἰς τὸ κεφ. *Πότε συνετάσσοντο τὰ Τυπικά*, ὁ σ. παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἅμα τῇ ἰδρύσει τῆς μονῆς, ἵνα γνωρίζουν οἱ μοναχοὶ τὸν καταστατικὸν χάρτην τῆς διαβιώσεώς των ἢ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς μονῆς. Ἀκολουθῶς, διὰ τὴν *Τήρησιν τῶν διατάξεων τῶν Τυπικῶν* ὁ σ. λέγει ὅτι αὐταὶ εἶχον ἰσχὸν θεοῦ νόμου καὶ ἔθεωροῦντο σεβασταὶ ὑπὸ πάσης κοσμικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀρχῆς, ἡ δὲ ἀνάγνωσις των ἐν τῇ μονῇ ἐγένετο κατὰ διάφορα χρονικά διαστήματα, πᾶσα δὲ μεταβολὴ τούτων ρητῶς ἀπηγορεύετο (βλ. σχετικὴν ὁρολογίαν ἀνωτέρω).

Εἰς τὸ *Δεύτερον* μέρος τῆς μελέτης ἐξετάζονται αἱ *Κτητορικαὶ*

Διαθήκαι, αἱ ἐπέχουσαι θέσιν Μοναστηριακοῦ Τυπικοῦ. Εἰς τὰ ἐπιμέρους κεφάλαια ὁ σ. μελετᾷ 1) Τὰς αἰτίας διὰ τὰς ὁποίας ἐγράφησαν αἱ διαθήκαι, αἵτινες καὶ τὴν αὐτὴν μὲ τὸ Τυπικὸν εἶχον ἰσχὺν καὶ ἐνίοτε συνεπλήρωνον αὐτό, ἢ ἴδια δὲ διαθήκη συνεπληρώνετο ἐνίοτε ἀπὸ τὸν κωδικοέλλον. Κυρίως εἰς αὐτὰς καθορίζετο τὸ θέμα τῆς διαδοχῆς. 2) Τὸς συντάκτας τῶν διαθηκῶν, οἵτινες ἦσαν ἱερομόναχοι ἢ κληρικοί. 3) Τὸν χρόνον τῆς συντάξεως αὐτῶν. Αἱ πλείσται συνετάσσοντο περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου τοῦ διαθέτου, ἐλέγοντο δὲ φανεραὶ ἢ μυστικάι, προφορικαὶ ἢ γραπταί, καὶ ἐχαρακτηρίζοντο διὰ τῶν λ. Τυπικὴ Διαθήκη, Τυπικὴ Λοτυλία, Διάταξις, Τυπικὴ Διάταξις, Ἐπιτελεύτιον γράμμα, Ἐνδιαθηκῶν διάταγμα, Ἐνδιαθήκως διατύπωσις, Διαθήκη, Ἐνδιάθετος Διάταξις, Ἐνδιάθετος Ὑποθήκη, Ἐπιτελεύτιον ἐνουπόγραφον ἔγγραφον, Διαθηκῶν ἔγγραφον, Τυπικὴ παράδοσις, Ἐπιτελεύτιος ὁμιλία, Ἐπιτελεύτιος βούλησις καὶ διδασκαλία. 4) Τὸ περιεχόμενον τῶν Διαθηκῶν, ἐνθα ὁ σ. ἐπὶ τῇ βάσει οὐσιαστικῶν παρατηρήσεων προσπαθεῖ νὰ καθορίσῃ τίνες ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ ταυτισθοῦν πρὸς τὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ καὶ τίνες ὄχι. 5) Τὴν κατάταξιν τῶν Διαθηκῶν. Ὁ σ. ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὅτι αὐταὶ πρέπει νὰ ὀνομάζωνται Μοναστηριακαὶ Διαθήκαι ἢ Κτητορικαὶ Διαθήκαι κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ Μοναστηριακὰ καὶ Κτητορικὰ Τυπικά. Ἀκολουθοῦν Γενικά συμπεράσματα τοῦ σ. καὶ ἡ μελέτη τελειώνει μὲ Πίνακας Τυπικῶν καὶ Διαθηκῶν. Τὴν ὄλην ἐργασίαν καθιστοῦν λίαν εὐχρηστον οἱ Πίνακες Κυρίων ὀνομάτων καὶ Ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Γενικῶς τὴν μελέτην διακρίνει ἡ μεθοδικὴ διάταξις τῆς ὕλης, ἡ πλήρης καὶ ἀκριβὴς χρῆσις τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ κρίσις, ἀποτελεῖ δὲ σταθμὸν εἰς τὴν περὶ τὰ Τυπικὰ ἐνασχόλησιν. Ὁ σ. παρέχει πλήρη εἰκόνα τῶν φιλολογικῶν προβλημάτων τῶν Μοναστηριακῶν Τυπικῶν καὶ Διαθηκῶν, συζητεῖ τὰς γνώμας τῶν ἄλλων καὶ σαφῶς διατυπώνει τὰς ἰδικὰς του, προάγων οὕτω σημαντικῶς διὰ τῆς πρωτοτύπου καὶ ἀρτίας ταύτης ἐργασίας του τὸ θέμα.

Ἄλλὰ ἐκ τῆς ὄλης ἐργασίας καταφαίνεται ὅτι μέγα εἶναι τὸ πλῆθος τῶν λέξεων καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα ἡ ἐξέλιξις τῶν διαφορῶν σημασιῶν αὐτῶν εἰς τὴν καθόλου ἐκκλησιαστικὴν γραμματείαν καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν προφορικὴν γλωσσικὴν παράδοσιν, ὥστε παρίσταται ἀνάγκη ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ μελετήσωμεν αὐτὴν καί, ἀφοῦ καταρτίσωμεν τὸ εἰδικὸν λεξικὸν τῆς, νὰ ἐντάξωμεν τοῦτο εἰς τὸν μέγαν κορμὸν τῆς Ἑλληνικῆς λεξικογραφίας.